

Mikael Agricolan teosten kielen *sisä*-vartaloiset adpositiot

HEIDI SALMI

1 Johdanto

Suomen kielessä *sisä*-vartaloiset adpositiot ja adverbit ilmaisevat ennen kaikkea sisällä olemista ja liikettä sisältä ja sisälle, kuten (*talon*) *sisällä*. Yleisemmin näissä funktioissa käytetään kuitenkin sisäpaikallissijoja, kuten *talossa*. Bartensin (1978: 52) mukaan kaasukielissä *sisä*-postpositiorakenteella korostetaan sisäpaikallisuutta vastakohtana muulle paikallisuudelle. Myös nyky-suomen *sisä*-grammeja¹ tutkineen Ojutkankaan (2008: 391) mukaan siinä missä sisäpaikallissijoilla ilmaistaan sisältävän ja sisällettävän tavanomaista suhdetta, *sisä*-grammeilla ilmaistaan, että suhde on jotenkin erityinen ja sisäosa korosteinen. *Sisä*-grammia tarvitaan myös sisältyvyyden kuvaamiseen, kun paikallissijainen ilmaus tulkitaan kiinteäksi yhteydeksi eikä sisältyvyydeksi: *kivi maassa ~ maan sisällä*.

Ojutkangas tarkastelee *sisä*-grammeja kognitiivisen kielitieteen näkökulmasta, joka poikkeaa tämän artikkelin näkökulmasta mutta antaa mielenkiintoista taustatietoa nyky-suomen *sisä*-grammeista. Ojutkankaan (2008: 391–392, 397–398) aineistossa on kolme tyypillistä *sisä*-grammien käyttökontekstia: *Sisä*-grammeja käytetään ensinnäkin silloin, kun halutaan kuvata sijainti tarkasti. Tarkka kuvaaminen liittyy usein pienikokoisten esineiden sisäpuoleen. Toiseksi *sisä*-grammeilla ilmaistaan vastakohtaa kahden paikan välillä, jolloin sisäpuoli korostuu suhteessa ulkopuoleen. Toisaalta *sisä*-grammin vastaparina voi olla myös *pää*-vartaloisen grammi, kuten *olla laineen sisässä/päällä*. (Agricolan kielen *pää*-vartaloisista adpositioista ks. Salmi 2010b.) Kolmanneksi *sisä*-grammeja käytetään sellaisissa tilanteissa, joissa tekstissä kuvataan ensin säiliön rakentamista tai kuvataan säiliötä.

Suomen kielessä *sisä*-vartaloisista muodoista adpositioina esiintyvät sekä *sisä*- että ulkopaikallissijaiset muodot. Agricolan (n. 1510–1557) kielessä, joka edustaa vanhinta

1. Grammit ovat suljettuihin sanaluokkiin kuuluvia kieliopillisia elementtejä, joiden lukeutuminen kyseiseen luokkaan määräytyy niille ominaisen kieliopillisen käyttäytymisen kautta, kuten rajoitukset muiden kielellisten elementtien kanssa esiintymisessä tai erityinen vuorovaikutus muiden kielellisten elementtien kanssa. Grammeja yhdistävät funktion ja myös merkityksen samantyyppisyys. (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 2.) Suomen kielessä grammeja ovat esimerkiksi sijapäätteet, adpositiot ja adverbit (Ojutkangas 2008: 383).

suomen kirjakieltä, esiintyvät kaikki *sisä*-vartaloiset ulkopaikallissijaiset muodot *sisällä*, *sisältä* ja *sisälle* mutta sisäpaikallissijaisista muodoista vain inessiivi *sisässä*. (Ks. taulukko 1 s. 476.) Keskityn tässä artikkelissa Agricolan kielen *sisä*-vartaloisiin adpositioihin ja olen rajannut *sisä*-vartaloiset adverbit tutkimusaineiston ulkopuolelle. Agricolan *sisä*-adverbien tutkiminen vaatii laajuutensa vuoksi oman artikkelinsa² ja on mielenkiintoinen jatkotutkimuksen kohde, joka antaa aikanaan lisätietoa siitä, millaisen mahdollisen jatkumon *sisä*-vartaloiset adpositiot ja adverbit muodostavat.

Mielenkiintoni kohteena ovat laajemminkin erityisesti Agricolan kielen adpositiot. Tarkoitukseni on tehdä ensin osatutkimuksia yksittäisistä adpositioista³ ja adpositio-ryhmistä ja lopulta niiden avulla laajempi esitys koko Agricolan kielen adpositiosysteemistä. Tämä artikkeli noudattaa pääosaltaan aiemmin toimivaksi kokemaani rakennetta, jonka säilyminen samana adpositiotutkimuksesta toiseen helpottaa aikanaan koko adpositiosysteemin kuvausta. Osa artikkelissa esitetyistä yksityiskohdista saattaa tuntua vähemmän tärkeiltä tämän artikkelin näkökulmasta, mutta ne palvelevat koko adpositiosysteemin kuvausta. Myös erilaiset luokittelut on tehty laajempaa kokonaisuutta ajatellen.

Esittelen artikkelissa ensin *sisä*-vartalon etymologiaa ja sen jälkeen adpositioiden esiintymistä Agricolan teoksissa. Agricolan teokset ovat pääosin käännöskieltä, ja kääntämisessä on noudatettu pitkälti niin sanottua uskollisuuden periaatetta, jonka mukaan vieraskieliset tekstit on suomennettu sana sanalta alkuperäistä tekstiä seuraten. Siksi on olennaista tutkia myös sitä, millaisiin lähdekielisiin esikuviin adpositiot mahdollisesti perustuvat. Lähdekielisiä esikuvia selvitän erityisesti Uuden testamentin avulla. Agricolan Uuden testamentin lähteinä ovat Erasmus Rotterdamilaisen Uuden testamentin kreikankielinen teksti (= KR), Erasmusuksen latinankielinen käännös (= ER), latinankielinen Vulgata (= V), Lutherin Uuden testamentin saksannos (= L), vuonna 1526 ilmestynyt ruotsinkielinen Uusi testamentti (= NT) ja vuonna 1541 ilmestynyt ruotsinkielinen kokoraamattu (= GVB). (Hjelt 1909: 7–14; ks. myös Itkonen-Kaila 1997.)

Lähdekielisten esikuvien jälkeen tarkastelen adpositioiden syntaksia ja semantiikkaa. Selvitan, millaisia adpositiorakenteet ovat, mitä adpositiot merkitsevät, millaisten täydennysten kanssa adpositiot muodostavat rakenteita ja millaisia pääsanoja adpositiorakenteet määrittävät. Adpositioiden täydennysten ja adpositiorakenteiden pääsanojen avulla saadaan selville, millaisia ovat tyypilliset adpositiorakenteet, ja ne auttavat myös adpositioiden merkitysten tulkinnassa, sillä adpositioiden syntaksi ja semantiikka liittyvät toisiinsa. Lisäksi tutkin adpositioiden mahdollista kieliopillistumista Agricolasta nykykieleen. Jos adpositioiden kieliopillistuminen noudattaa tyypillistä mallia, nykykielen adpositiot toimivat kieliopillisemmissä tehtävissä kuin Agricolan kielen adpositiot. Tarkastelen mahdollista muutosta vertaamalla Agricolan Uuden testamentin ja vuoden 1992 Uuden testamentin suomennoksen adpositioita ja hyödyntämällä nyky-suomen sanakirjoja. Vaikka kieliopillistuminen on artikkelissani yhtenä viitekehystenä,

2. *sisä*-vartaloisen grammi esiintyy Agricolan kielessä (Mikael Agricolan teosten tieteellinen editio ja morfosyntaktinen tietokanta) ja erityisesti nykyisessä Uuden testamentin suomennoksessa useammin adverbina kuin adpositiona, ja nykyisessä Uuden testamentin suomennoksessa *sisään* on odotuksenmukaisesti kaikkein yleisin *sisä*-vartaloisen adverbi.

3. Ks. Salmi 2009, 2010a, 2010b, 2014; myös Merimaa 2007.

on tutkimukseni ennen kaikkea vanhan kirjasuomen tutkimusperinteeseen lukeutuvaa ja Agricolan käännöstoiminta on artikkelissa keskeisessä roolissa.

2 Kieliopillistuminen

Kieliopillistumisella tarkoitetaan prosessia, jossa leksikaalinen yksikkö muuttuu tietyssä kontekstissa kieliopilliseksi tai kieliopillinen yksikkö kieliopillisemmaksi (Heine, Claudi & Hünemeyer 1991: 2; Hopper & Traugott 2009: xv). Kieliopillistumisprosessi käynnistyy semanttisesta muutoksesta, jonkin rakenteen reanalysoinnista (Harris & Campbell 1995: 70–72). Reanalyysissa on kyse sellaisesta rakenteen muutoksesta, jossa ei ole välitöntä eikä olennaista ulkoasun muutosta (Langacker 1977: 58). Yleensä reanalyysin edellytyksenä on rakenteellinen kaksitulkintaisuus, jossa on kyse siitä, että rakenne voidaan tulkita kirjaimellisesti tai metaforisesti (Harris & Campbell 1995: 70–72).

Heinen, Claudin ja Hünemeyerin (1991: 48, 160) mukaan kieliopillistumista voidaan kuvata seuraavan metaforisiin siirtymiin perustuvan ketjun avulla: henkilö > esine > toiminta > tila (*space*) > aika > laatu. Kieliopillistumisketjun alkupuolella on leksikaalisia ilmauksia, ja ne kieliopillistuvat yhä abstraktimpien asioiden ilmauksiksi. Esimerkiksi Lakoffin ja Johnsonin (1980) esittämän AIKA ON TILA (TIME IS SPACE) -metaforan avulla on selitetty, miksi monet lokatiiviset ilmaukset kieliopillistuvat ilmaisemaan aikaa. On kuitenkin huomattava, että kieliopillistumisketju on yleistys ja siihen on olemassa poikkeuksia.

3 *Sisä*-vartalon etymologia

Sanavartalon *sisä* muodot eivät yleensä esiinny itsenäisinä substantiiveina vaan muiden sanojen, kuten adverbien ja yhdyssanojen, rakenneosina. Vartalo vaikuttaa vanhalla ja omaperäiseltä, ja sillä on vastineita kaikissa suomen lähisukukielissä. Esimerkiksi suomen *sisässä*-muotoa vastaa inkeröisen *sises*, karjalan *sisässä* ja viron *sees*. Itämerensuomen sanavartalon vastineeksi on esitetty myös mordvan substantiivivia *sezōm* 'ydinpuu'. Vanhaksi yhteiseksi vartaloksi on rekonstruoitu **šičä*-. Etäisimmistä sukukielistä esitetyt vastineet ovat hyvin epävarmoja. (SKES s. v. *sisä*-; UEW s. v. *šičä*; SSA s. v. *sisä*-; NES s. v. *sisä*-.)

4 *Sisä*-vartaloiset adpositiot Agricolan teoksissa ja nykykielessä

Agricolan kielessä on 72 *sisä*-vartaloista adpositiota. Adpositioista allatiivi *sisälle* on yleisin. Se kattaa miltei kolme neljäsosaa kaikista adpositioesiintymistä (ks. taulukko 1). Ulkopaikallissijaisista adpositioista Agricolan kielessä esiintyvät myös *sisällä*⁴ ja *si-*

4. Agricola kirjoittaa *sisällä*-adposition tyypillisesti kirjoitusasussa *siselle*. Agricolan ortografiassa e saattaa olla ä:n merkinä, joten adessiivit ja allatiivit täytyy erottaa toisistaan semanttisin perustein.

sältä. Ablatiivi *sisältä* esiintyy Agricolan kielessä vain kerran. Kerran Agricolalla esiintyy myös inessiivi *sisässä*. Se on Agricolan kielen ainoa sisäpaikallissijainen *sisä*-vartaloinen adpositio. Elatiivi- ja illatiivimuotoisia *sisä*-vartaloisia adpositioita Agricolan kielessä ei ole ainuttakaan. Lisäksi Agricolan kielessä on 21 *sisälle*-sanaa, jotka voivat olla joko adpositioita tai adverbeja. Käsittelen näitä myöhemmin omassa luvussaan.

Taulukko 1.

Sisä-vartaloisten adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä.

Adpositio	Määrä	%
<i>sisälle</i>	53	73,6
<i>sisällä</i>	17	23,6
<i>sisältä</i>	1	1,4
<i>sisässä</i>	1	1,4
Yhteensä	72	100,0

Agricolan *sisä*-vartaloisten adpositioiden frekvenssit poikkeavat jonkin verran nykyisistä *sisä*-vartaloisten adpositioiden frekvensseistä, jotka on esitetty taulukossa 2.

Taulukko 2.

Lauseopin arkiston materiaaliin pohjautuvan aineiston *sisä*-adpositioiden esiintymät. (Ojutkangas & Huumo 2010: 26.)

Adpositio	Määrä	%
<i>sisään</i>	55	49,1
<i>sisässä</i>	27	24,1
<i>sisälle</i>	14	12,5
<i>sisällä</i>	12	10,7
<i>sisästä</i>	3	2,7
<i>sisältä</i>	1	0,9
Yhteensä	112	100,0

Tulosijaiset muodot ovat yleisempiä kuin olo- ja erosijaiset muodot niin Agricolan kielessä kuin nykykielessäkin, ja molemmissa aineistoissa erosijaiset muodot ovat kaikkein harvinaisimpia. Tämä voi pohjautua ainakin osittain siihen, että *sisä*-grammeilla

Lisäksi *sisällä*-adpositio on neljä kertaa kirjoitusasultaan loppuheittoinen *sisel*. Allatiivimuotoisen adposition kirjoitusasu on yleensä *siselle* (44), kuusi kertaa loppuheittoinen *sisel*, kerran *-llen*-päätteinen *siselen* ja kaksi kertaa *-llen*-päätteinen niin, että loppu-*n* saattaa edustaa myös pelkkää possessiivisuffiksia. Ablatiivimuotoisen adposition kirjoitusasu on *siselde*, *sisässä*-adposition kirjoitusasu *sisäs*.

kuvataan sijaintia tarkemmin kuin sijamuodoilla. Tarkemmassa kuvauksessa määränpäähän suuntautuva liike voi olla keskeisempi kuin silloin, kun sijaintia kuvataan vähemmän tarkasti. (Ojutkangas 2008: 390–391; Ojutkangas & Huumo 2010: 42.) Ihminen olettaa usein, että kuvattavan tilanteen lähtökohta käy ilmi kontekstista (Talmy 2000: 265–279, 306–307), jolloin sitä ei tarvitse ilmentää kielellisesti muuten.

Agricolan kielessä yleisimmän *sisälle*-adposition sijaan nykysuomessa käytetään eniten tulosijaista mutta sisäpaikallissijaista *sisään*-adpositiota, jota ei esiinny vielä Agricolan kielessä. Muodon *sisään* frekvenssiys saattaa perustua esimerkiksi illatiivimuodon lyhemmyyteen ja muodon yksiselitteisyyteen, sillä adessiivi ja allatiivi lankeavat yhteen loppuvokaalin heittymisen seurauksena (*sisäl*). Lisäksi *sisään*-muodon käytön yleisyyttä tukee illatiivimuodon yleinen käyttöfrekvenssi. (Ojutkangas & Huumo 2010: 25, 41–42.) Agricolan adpositioiden esiintymismäärät poikkeavat nykyisistä myös siinä, että *sisässä*-adpositio on nykykielessä huomattavasti yleisempi kuin Agricolalla ja vastaavasti *sisällä*-adpositiota käytetään vähemmän kuin Agricolan kielessä.

Ojutkangas ja Huumo (2010: 41) esittävät hypoteesin, että *sisässä* ja *sisästä* voisivat olla iältään nuorempia kuin *sisällä* ja *sisältä*. Sisäsjaiset muodot sopivat ilmauksiin ulkosijaisia muotoja paremmin silloin, kun kiintopisteenä (adpositioiden kohdalla adposition täydennyksenä) on konkreettinen säiliö tai aines, mutta huonommin silloin, kun kiintopiste on säiliönä epätyypillinen. Säiliö on kognitiivisen ajattelun mukaan keskeinen ja havainnollinen muoto *sisällä* olemista ilmaisevien rakenteiden kannalta. Se, että ulkopaikallissijaisten muotojen käyttöala on laajempi kuin sisäpaikallissijaisten muotojen, voi kertoa sisäsjajaisten muotojen mahdollisesta nuoremmuudesta. Samoin se, että ulkosijamuodoilla on leksikaalistuneen tapainen merkitys 'kotona, huoneessa'. Illatiivi *sisään* on kuitenkin irtautunut toisia sisäsjamuotoja koskevista rajoituksista. (Mas. 25, 41–42.) Kuten tutkimus osoittaa, *sisässä* esiintyy jo Agricolan kielessä, mutta *sisään* ja *sisästä* esiintyvät kirjakielessä ensimmäistä kertaa vasta Gananderilla 1787 (Jussila 1998). *sisään*-alkuiset prefiksiverbit ovat kuitenkin tätä varhaisempia, sillä esimerkiksi verbi *sisäänantaa* esiintyy ainakin asetusteksteissä jo vuonna 1747 (AS17470-B2b). Huomionarvoista on myös se, että liivin kielessä *sisä*-vartaloisista muodoista ovat käytössä vain ulkopaikallissijaiset muodot (SSA s. v. *sisä*-).

Agricolan kielessä *sisä*-vartaloisia adpositioita esiintyy kaikissa muissa Agricolan teoksissa paitsi suppeassa Abckirjassa. Adpositioesiintymien määrät on esitetty taulukossa 3 (s. 478). Adpositioita esiintyy odotuksenmukaisesti eniten kahdessa Agricolan laajimmassa teoksessa, Uudessa testamentissa⁵ ja Rukouskirjassa (teosten sanemäärät näkyvät taulukossa 4), mutta Weisuissa ja ennustoksissa on adpositioita lähes yhtä paljon kuin Rukouskirjassa. Muissa teoksissa on alle kymmenen prosenttia adpositioesiintymistä.

5. Uudessa testamentissa esiintyvistä adpositioista 22 esiintyy Uuden testamentin ykkösosassa, seitsemän kakkososassa ja yksi kakkososan reuna huomautuksissa. Uuden testamentin ykkösosa sisältää evankeliumit ja Apostolien teot, kakkososa Uuden testamentin kirjeet. Jaon perustelusta ks. Ikola 1966: 117–128. Uusimman tutkimuksen mukaan Agricolan Uusi testamentti ei ole ilmestynyt kahdessa osassa (Perälä 2007: 77–81), mutta koska ykkös- ja kakkososa eroavat toisistaan kielellisesti, esitän Uuden testamentin adpositioiden määrälliset erot osakohtaisesti. Myös yksi Profeetoissa esiintyvistä adpositioista on teoksessa olevassa reuna huomautuksessa.

Taulukko 3.**Sisä-vartaloisten adpositioiden esiintymät Agricolan kielessä teoksittain.**

Teos	sisällä	sisältä	sisälle	sisässä	Yhteensä	%
Uusi testamentti	6		24		30	41,7
Rukouskirja	1	1	11		13	18,1
Weisut ja ennustokset	1		10		11	15,3
Psalttari	3		2	1	6	8,3
Piina	1		4		5	6,9
Käsikirja	2		1		3	4,2
Profeetat	3				3	4,2
Messu			1		1	1,4
Yhteensä	17	1	53	1	72	100,0

Kun tarkastellaan adpositioiden esiintymistä Agricolan teoksissa suhteessa teosten kokonaissanemäärään (taulukko 4), huomataan, ettei teosten välillä ole suurta eroa. Suhteellisesti katsoen adpositioita esiintyy eniten Piinassa. Joidenkin muiden adpositioiden, esimerkiksi *alla*-adposition, esiintymistiheydessä on havaittavissa huomattavasti suurempaa vaihtelua (ks. Salmi 2010b: 96). Esimerkiksi tekstilaji ja lähdekieli voivat vaikuttaa adpositioiden käyttöön, mutta tällaista vaikutusta ei näy *sisä*-adpositioiden kohdalla.

Taulukko 4.**Sisä-vartaloisten adpositioiden esiintymien suhteellinen määrä Agricolan kielessä teoksittain.**

Teos	Adpositioita	Saneita	Adpos. %
Piina	5	13 751	0,04
Weisut ja ennustokset	11	55 575	0,02
Profeetat	3	15 652	0,02
Uusi testamentti	30	174 324	0,02
Käsikirja	3	18 548	0,02
Rukouskirja	13	93 210	0,01
Psalttari	6	45 935	0,01
Messu	1	10 695	0,01
Yhteensä	72	427 690	0,15

5 *Sisä*-vartaloisten adpositioiden lähdekieliset esikuvat

Agricolan Uudessa testamentissa esiintyy *sisällä* ja *sisälle* -adpositioita, ja niiden avulla voi tarkastella, millaisia lähdekielisiä esikuvia Agricolan adpositioilla mahdollisesti on. *sisällä*-adpositioita on Uudessa testamentissa kuusi, ja niille on suora esikuva jossain lähdetekstissä, yleensä useammassakin (ks. esim. 1). Lutherin saksannoksessa niitä vastaa *in*-prepositio, jonka täydennys on datiivimuotoinen, kerran vastaavassa kohdassa on *an*-prepositio 'luona, ääressä, vieressä', joka ei vastaa yhtä kirjaimellisesti *sisällä*-adpositiota kuin *in*. Ruotsinnoksissa vastaava prepositio on kummassakin käännöksessä kaksi kertaa esiintyvä *j*. Lisäksi kerran esiintyy *ut j* ja kerran *innan*. Latinannoksissa vastineena on *in* (V 4; ER 3) tai *intra* (V 1; ER 2) ja kerran *per* 'läpi, kautta', joka ei vastaa merkitykseltään *sisällä*-adpositiota. Kreikankielisessä tekstissä on kolme kertaa prepositio *ἐν*, kerran *ἐντός* ja kerran *ἄχρις* 'asti, saakka', joka ei vastaa merkitykseltään *sisällä*-adpositiota.

- (1) Sille catzo, Jumalan Waldakunda ombi **teiden sisellenne**⁶. (A-II-219-
[Lk-17:21])
Jumalan valtakunta on **teidän keskellänne**. (R)
Denn sehet, Das reich Gottes ist inwendig **in euch**. (L)
Ty sij, Gudz Rike är inwertes **j idher**. (NT; GVB)
– – ecce enim regnum Dei **intra vos** est. (V; ER)
– – ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ **ἐντός ὑμῶν** ἐστίν. (KR)

Agricolan kielen *sisälle*-adpositioista 23 on Uuden testamentin varsinaisessa tekstissä (ja yksi reunuhausautuksissa). Niillä kaikilla on merkitykseltään vastaava prepositio esikuvana yleensä kaikissa lähdeteksteissä (ks. esim. 2). Lutherin saksannoksessa *sisälle*-adpositiota vastaa *in* (19), jonka täydennys on akkusatiivissa. Kolmesti esiintyy adverbi *darein* ja kerran muunlainen käännös. Ruotsinnoksissa on useita eri vastineita: *in j* (NT 4; GVB 6), *in vthi* (NT 7; GVB 5), *j* (NT 4; GVB 5), *vthi* (NT 5; GVB 4) ja lisäksi kerran *offuer* ja *vppå*, 'päällä, päälle', jotka eivät vastaa merkitykseltään *sisälle*-adpositiota, sekä kerran muunlainen käännös. Latinannoksissa vastineena on akkusatiivitäydennyksinen *in*-prepositio, joka esiintyy kummassakin tekstissä 20 kertaa. Vulgatassa on lisäksi kerran *ad*-prepositio 'luona, luo, päin'. Muunlainen käännös on Vulgatassa kaksi kertaa ja Erasmusuksen latinannoksessa kolme kertaa. Kreikankielisessä tekstissä *sisälle*-adposition vastineena on *εἰς* 21 kertaa. Kerran vastaavassa kohdassa on prepositio *ἐπ'* 'päällä, päälle', joka ei vastaa merkitykseltään *sisälle*-adpositiota, ja kerran muunlainen käännös.

6. Esimerkeissä on lihavoitu tarkasteltavana olevat adpositiorakenteet Agricolan kielestä ja muista tarkasteltavina olevista teksteistä silloin, kun ne vastaavat Agricolan adpositioita. Nykysuomen esimerkeistä on lihavoitu Agricolan adpositiorakennetta vastaava kohta, joka on usein muu kuin adpositiorakenne. Vieraskielisten lähdetekstien prepositiot, jotka eivät vastaa Agricolan adpositiota, ja vastaavamerkityksiset adverbit on alleviivattu. Alleviivausta on käytetty lisäksi osoittamaan esimerkissä olevaa muuta merkittävää seikkaa, kuten adpositiorakenteeseen rinnastuvaa rakennetta. Kursivointia puolestaan käytetään nasaaleissa, jotka Agricolan tekstissä on merkitty yläviivalla.

- (2) Sille ette monda Perkelet olit **henen sisellens** menneyet. (A-II-189-[Lk-8:30])
 Denn es waren viel Teufel **in jn** gefaren. (L)
 – – (för) ty monga/e dief(f)lar woro inkompne **j honom**. (NT; GVB)
 – – quia intraverunt daemonia multa **in eum** (V; ER)
 – – ὅτι δαιμόνια πολλά εἰσῆλθεν εἰς αὐτόν. (KR)

Prepositio *sisäs* esiintyy Vanhan testamentin psalmissa (esim. 3). Sille on malli Vulgatassa, jossa on *in*-prepositio, ja GVB:ssä, jossa on *innan*-prepositio. *sisäs* rinnastuu inessiivimuotoiseen substantiiviin. Myös rinnasteista *pallatsisas*-substantiivia vastaa Vulgatassa *in*-prepositiorakenne, samoin Lutherin saksannoksessa. Ruotsinnoksessa sitä vastaa sen sijaan *j*-prepositiorakenne.

- (3) Rauha olcoon **sises sinun Muries**, ia Onni sinun Pallacisas. (A-III-406-[Ps-122:7])
 Vallitkoon rauha **muureillasi** ja hyvinvointi linnoissasi. (R)
 Es müsse Friede sein inwendig deinen Mauren, Vnd glück in deinen Pallasten. (L)
 Fridh ware **innan tina mwrar**, och lycka j tijn palatz. (GVB)
 sit pax **in muris tuis** abundantia in domibus tuis (V)

Rukouskirjassa olevalle *sisältä*-adpositiolla ei löydy lähdetekstiä Gummeruksen (1955) eikä Holman (2008) tutkimusten mukaan.

6 Sisä-vartaloisten adpositioiden syntaksi

Agricolan kielen *sisä*-vartaloiset adpositiot ovat kolmea poikkeusta lukuun ottamatta postpositioita, joiden täydennys on genetiivimuotoinen. Kaksi kertaa adpositiorakenne muodostuu adpositiosta ja pelkästä possessiivisuffiksista (esim. 4), ja ainoa *sisässä*-adpositio on prepositio, jonka täydennys on genetiivimuotoinen (ks. esim. 3). Preposition käyttö tässä kohtaa saattaa selittyä psalmin arkaistisella kielellä. Samassa psalmissa on aiempänä myös *meiden Jalcanne* -rakenne.

- (4) Sijte samasta rackauden hedelmeste sine sis tunnet **siselles** sinun sydemeses, ette sinun wskos iumulan tyge toimelinen ombi ollut, sille ette hen ombi hedelmen cansa osottanut. (A-III-062)

Nykysuomessa *sisä*-vartaloiset adpositiot ovat postpositioita, joiden täydennys on genetiivimuotoinen. Ne voivat muodostaa rakenteen myös pelkän possessiivisuffiksin kanssa. (NS s. v. *sisällä*, *sisältä*, *sisälle*, *sisässä*, *sisästä*, *sisään*.)

7 *Sisä*-vartaloisten adpositioiden semantiikka

Useimmat Agricolan kielen *sisä*-vartaloiset adpositiot ilmaisevat paikkaa. Vain kahdella adpositiolla ilmaistaan aikaa. Taulukossa 5 on eritelty adpositioiden merkitykset, ja käsittelen niitä seuraavaksi tarkemmin adpositioittain.

Taulukko 5.

Agricolan kielen *sisä*-vartaloisten adpositioiden merkitykset.

Merkitys	<i>sisällä</i>	<i>sisältä</i>	<i>sisälle</i>	<i>sisässä</i>	Yhteensä
ihmisen sis. olemus	4	1	15		20
pintaa syvemmällä, sisässä	6		9		15
huoneessa, rakennuksessa	2		13		15
epäsuomal. paikanilmaus			12		12
määräraaj. alueella	3		4	1	8
kuluttua, ajan	2				2
Yhteensä	17	1	53	1	72

Agricolan kielen *sisällä*-adpositioista suurin osa, viisitoista, ilmaisee paikkaa. Adpositioilla ilmaistaan merkityksiä 'jonkin tai jonkun pintaosaa syvemmällä tai keskemällä, pintaosan sisäpuolella, jonkin sisässä, jossakin' (esim. 5). Merkityksessä 'jossakin' esiintyy myös esimerkin 6 adpositio, siinä on kyse kuvallisesta sisässä olemisesta. Paikkaa ilmaisevalla adpositiolla voidaan viitata myös ihmisen sisäiseen olemukseen tai henkiseen elämään (ks. esim. 4 edellä).

- (5) Mutta se coco Sinain wori suitzi sijte, ette HERRA Jumala sen päle alasastui **tulen sisel**, ia sen Sauu yleskeui ninquin Ugnista / nin ette se coco Wori sangen wapisi – – (A-III-771-[2Ms-19:18])
- (6) Jonga lepitze meille mös ombi yxi Tygekieu mys Uskossa tehen Armohon, **ionga siselle** me seisoma, ia kerskama meitem Toiuosta ioca meille ombi sijte Cunniasta, quin Jumala meille andapi. (A-II-428-[Rom-5:2])
Kristus on avannut meille pääsyn tähän armoon, **jossa** nyt lujasti pysymme. Me riemuitsemme siitä toivosta, että pääsemme Jumalan kirkkauteen. (R)

Adpositiota käytetään myös merkityksissä 'määrärajisella alueella, jonkin rajoittamassa tilassa' (esim. 7). Myös esimerkin 8 adpositiorakenteen voi tulkita merkitsevän 'määrärajisella alueella, jonkin rajoittamassa tilassa', sillä täydennyksenä on paikannimi *Siion*, jolla viitataan kaupungin rajojen rajoittamaan alueeseen. Tällainen adposition käyttö tuntuu vieraalta, ja *sisällä*-adposition sijaan jokin muu ilmaus, kuten *siellä*-adverbi, olisi luontevampi. Lisäksi *sisällä*-adpositio merkitsee 'huoneessa, rakennuksessa' (esim. 9).

- (7) Silloin ei sinun pidhe ycten töte tekemen, eike sinun Poicas, eike sinun Tytteres, eike sinun Paluelias, eike sinun Poicas, eike sinun Juctas, eike sinun Mw-calaises, ioca **sinun Caupungis portin siselle** on. (A-III-773-[2Ms-20:10])
- (8) Zionille pite sanottaman, Ette caikinaiset Canssat **sen siselle** syndymen pite – – (A-III-338-[Ps-87:5])
- (9) Cusa ombi werasten hone? **cunga siselle** mine Opetuslasteni cansa Päsieis lamban söön? (A-III-155-[Mk-14:14])

Kahdella *sisällä*-adpositiolla ilmaistaan aikaa, ja ne merkitsevät ’jonkin ajanjakson kuluessa, kuluttua, ajan’. Adpositioiden täydennyksinä ovat aikaa ilmaisevat *päivä* (esim. 10) ja *ajastaika* (esim. 11).

- (10) Mutta me puriectima ielken Päsieisen Philippiste, ia tulima heiden tygens Troadaan **widhen peiuen siselle**, ia wiwuyime sille seitzemen peiue. (A-II-368-[Ap-20:6])
Me muut purjehdimme happamattoman leivän juhlan jälkeen Filippistä, ja **viisi päivää matkattuumme** saavuimme Troakseen heidän luokseen. (R)
- (11) Etten mine **colmen ajastaian siselle**, ole lacannut öille ia peiuille, itzecutakin teite kynelden cansa neuuomasta. (A-II-370-[Ap-20:31])
Olkaa siis valveilla ja muistakaa, että minä **kolmen vuoden ajan** olen lakkaamatta, yötä päivää kyynelsilmin opastanut itse kutakin teistä. (R)

Agricolan kielen ainoa *sisältä*-adpositio merkitsee ’jonkun sisältä’ ja viittaa ihmisen sisäiseen olemukseen, henkiseen elämään (esim. 12).

- (12) Poisota minun sydhemesteni wäret lwlot, läkitze minussa taidhon tyhmyys, käweise⁷ **minun siseldeni** caiki wärydhen neuuot. (A-I-644)

Agricolan kielessä on 41 paikkaa ilmaisevaa *sisälle*-adpositiota, jotka ovat nykykielenkin kannalta mahdollisia. Yleisimmin paikkaa ilmaisevassa adpositiossa on kyse ihmisen sisäisestä olemuksesta tai henkisestä elämästä (esim. 13). Neljässä tapauksessa on kyse siitä, että ihmisten sisällä olleet perkeleet menevätkin sikoihin (esim. 14). Melkein yhtä usein adpositio ilmaisee ’huoneeseen, rakennukseen’ (esim. 15). Adpositioilla ilmaistaan myös merkityksiä ’jonkin tai jonkun pintaosaa syvemmälle tai keskemmälle, pintaosan sisäpuolelle, jonkin sisään, johonkin’ (esim. 16). Esimerkki 17 on esimerkki adposition kuvallisesta käytöstä paikanilmauksessa. Lisäksi adpositioiden merkitys voi olla ’määräraja-alueelle, jonkin rajoittamaan tilaan’ (esim. 18). Näiden adpositioiden täydennyksenä on jokin hallinnollista paikkaa ilmaiseva nomini – maa, kaupunki tai paikkakunta –, joten kyseessä on paikan rajojen rajoittama alue. Paikallissijainen

7. Ks. VKS s. v. *käväistä* ’lakaista, siivota; myös kuv.’.

ilmaus olisi luontevampi kuin nämä adpositiorakenteet. (Vrt. esimerkin 18 nykysuomenνος.) Tällaisista paikanilmauksista luontevimpia ovat ne, joissa samassa virkkeessä esiintyy jokin konkreettisemmin paikkaa rajaava ilmaus (vrt. esim. 33 *portti*).

- (13) Speilisse) Nin quin speili ydhen cuuan tygens ottapi, Nin mös meiden sydhem ottapi **sisellens** Christusen tundemisen. (A-II-500-reuni)
- (14) Nin Perkelet vlosmenit sijte Inhimisest, ia menit **Sicain siselle**. (A-II-190-[Lk-8:33])
- (15) Coska hen sis idki, nin hen kurckisti **Haudhan siselle** – – (A-II-305-[Jh-20:11])
- (16) Henen Portins wajjotetut ouat **Maan siselle** – – (A-III-569-[Vlt-2:9])
- (17) O hyue Jesu cuuldele minua **sinun haawais siselle** minua ketke, ia ele salli minua sinusta lopuman, pahasta wiholisesta warielle minua – – (A-I-581-582)
- (18) Ja henen sanomans cuului **caiken Sijrian maan sisel**. (A-II-030-[Mt-4:24])
Hänen maineensa levisi sieltä **koko Syyriaan**. (R)

Nykykielessä *sisälle*-adpositiota ei käytetä yhtä paljon kuin Agricolan kielessä. Rajaa sen välille, mikä Agricolan kielessä on vieraan kielen vaikutusta ja mikä ei, ei ole aivan yksiselitteistä vetää. Nykysuomalainen käyttäisi useimmiten *sisälle*-adpositiorakenteen sijaan jotain muuta ilmausta. Suurinta osaa Agricolan kielen *sisä*-vartaloisista adpositioista ei kuitenkaan voi sanoa suomen kielessä mahdottomiksi. Nostan seuraavaksi esille ne Agricolan kielen adpositiorakenteet, jotka tuntuvat erityisen epäluontevilta tai epäsuomalaisilta. Myös kaikki nämä adpositiot ovat merkitykseltään spatiaalisia. Esimerkkien 8 (*sen sisällä*) ja 18 kaltaiset adpositiotkin olisi mahdollista katsoa näihin epäsuomalaisiin adpositioihin kuuluviksi.

Esimerkissä 19 on kyse yrttitarhan sisälle menemisestä. Yrttitarha on kyllä rajattu alue, mutta pelkkä johonkin meneminen tuntuu luontevammalta kuin esimerkin tulkitseminen jollekin rajatulle alueelle menemiseksi. Useimmissa lähdeteksteissä on Agricolan *sisälle*-adpositiota vastaava prepositio, joka on voinut toimia mallina Agricolan adpositiolle. Ruotsinnosten *j*, latinannosten *in* ja kreikan *εις* vastaavat Agricolan *sisälle*-adpositiota. Niitä kaikkia voidaan käyttää suomen illatiivin tavoin merkityksessä 'mihin'.

- (19) Sielle oli Yrttitarha **sen siselle** hen meni, ia henen Opetuslapsens. (A-II-297-[Jh-18:1])
Siellä oli puutarha, ja Jeesus ja opetuslapset menivät **sinne**. (R)
– – da war ein Garte, **dar ein** gieng Jhesus vnd seine Jünger. (L)
Ther war en yrtegårdh, **j hwilken** han ingick och hans läryungar. (NT)
Ther war en örtagård, **j hwilken** han ingick och hans Läriungar. (GVB)

- ubi erat hortus(,) **in quem** introivit ipse et/& discipuli eius/ejus. (V; ER)
- ὅπου ἦν κήπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. (KR)

Vastaavalla tavalla myös esimerkkien 20–22 *sisälle*-adpositiorakenteet tuntuvat vierasperäisiltä. Niissä täydennys on taivasta merkitsevä sana. Taivas hahmotetaan tietyn paikaksi, ja se on tavallaan rajattu alue, sillä osa sinne pyrkivistä jää sen ”muurien” ulkopuolelle. Agricolan kielen esimerkeissä tehdäänkin eroa taivaan ja maallisen (pyhän) välille. Tämä tulee esille erityisesti esimerkeissä 20 ja 21. Esimerkissä 20 *taivahan sisälle* rinnastetaan *käsillä tehtyyn pyhään*, joka on ilmaistu illatiivia käyttäen. *Sisälle*-adpositiorakenne rinnastuu Agricolan kielessä kaksi kertaa illatiivimuotoiseen nominiin. Esimerkissä 21 adpositiorakenteen *sen* [iankaikkisen elämän] *sisälle* semanttisena parina on *maailmainen ja katoavainen elämä*, joka on ilmaistu elatiivia käyttäen. *Sisä*-grammeilla ilmaistaan tyypillisesti kontrastia kahden paikan välillä, jolloin sisäpuoli korostuu suhteessa ulkopuoleen (Ojutkangas 2008: 391–392), ja näiden *sisä*-adpositioiden käyttö sopii hyvin yhteen tämän *sisä*-grammeille tyypillisen käyttötavan kanssa.

Adposition *sisälle* käytölle on malli lähdeteksteissä. Esimerkissä 20 on Lutherin saksannoksessa *in*, ruotsinnoksissa *in vthi*, latinannoksissa *in* ja kreikankielisessä lähdetekstissä *εἰς*. Myös *sisälle*-adpositiorakenteeseen rinnastuvaa illatiivia vastaa useimmissa lähdeteksteissä sama prepositiorakenne kuin adpositiorakennettakin. Vain ruotsinnoksissa on eri prepositio: NT:ssä *vthi* ja GVB:ssä *j*. Esimerkissä 21 ei ole lähdetekstissä aivan Agricolan *sisälle*-rakennetta vastaavaa prepositiorakennetta, mutta *in*-prepositiorakenne on samassa virkkeessä hieman aiempänä, kohdassa, jonka Agricola on kääntänyt illatiivilla ja joka rinnastuu *sisälle*-adpositiorakenteeseen.

- (20) Sille ettei Christus siselkieunyt sihen pyhen, ioca Käsille tehty on (iotca ouat ninen Totisten Esicuuat) Waan itze Taiuhan siselle, senpäle ette Henen nyt ilmestymen pite Jumalan Casuon edhes meiden täcten. (A-II-645-[Heb-9:24])
 Kristus ei mennytkään ihmiskäsin tehtyyn pyhäkköön, joka on vain todellisen pyhäkön kuva, vaan itse taivaaseen ollakseen nyt Jumalan edessä puhumassa meidän puolestamme. (R)
 Denn Christus ist nicht eingegangen in das Heilige, so mit henden gemacht ist (welchs ist ein Gegenbilde der rechtschaffenen) Sondern in den Himmel selbs, nu zu erscheinen fur dem angesichte Gottes, fur vns. (L)
 För ty Christus är icke ingången vthi thet Helgha, som medh hender giordt är huilkit som är en efftersyn til thet sanskyllugha vtan in vthi sielffua him-melen, På thet han skall nu framgå in för gudz ansicte för oss. (NT)
 Ty Christus är icke ingången j thet Helgha, som medh hender giordt är (hwilket är een efftersyyn til thet sanskylligha) uthan in vthi sielffua him-melen, På thet han skal nu wara j Gudz åsyyn för oss. (GVB)
 non enim in manufactis sanctis Iesus introiit exemplaria verorum sed in ipsum caelum ut appareat nunc vultui Dei pro nobis (V)
 Non enim in manu facta sancta ingressus est Christus, exemplaria verorum,

sed **in** ipsum **coelum**, ut appareat nunc in conspectu Dei pro nobis – – (ER)
 Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἄγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστός, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν,
 ἀλλ’ εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ
 ἡμῶν. (KR)

- (21) Ja teste mailmajksesta ja catowaijsesta elemeste, nijñ sijhen Pyhen, taijwalisen, ia ijancaikisen elemehen, sinun armostas tachtot **sen siselle** iodhatta –
 – (A-I-478)
 – – und auss disem jrdischen vergengilichen leben in das götlich ewig hym-
 lichs leben gezogen und auss gnaden eingefürt würde – – (G, 257)
- (22) Päsisit Taiuahan Christusen tyge, **henen autuan aijancaikisen Waldakunnan sisel**⁸. (A-III-594-[Dan-e:o])

Agricolan kielessä esiintyy kaksi kertaa rakenne *maan sisälle* esimerkin 23 kaltaisesti. *Maan sisälle* merkitsee (nyky)suomessa ’maan(pinnan) alapuolelle’ ja käyttö merkityksissä ’maan pinnalle, maan päälle’ on vierasta. Nykyisessä suomennoksessa onkin käytetty prepositiorakennetta *kautta maan*. Agricolan rakenteelle on malli lähde-teksteissä. Lutherin saksannoksessa on *in*-prepositio ja GVB:ssä *in vthi*, jotka vastaavat Agricolan *sisälle*-adpositiota. Toisaalta niitä käytetään myös merkityksessä ’mihin’. Nykykielen kannalta tuntuisikin luontevammalta kääntää kohta illatiivilla, jolla voidaan ilmaista kiinteää yhteyttä, pinnassa kiinni olemista (Leino ym. 1990: 112, 119), tai seurata Vulgatan käännöstä ja ilmaista asia adpositiorakenteella *maan päälle*. (Päävartaloisista adpositioista ks. Salmi 2010b.)

- (23) Ja ios mine pahat pedhot **maan siselle** leheteisin, iotca Inhimiset poisualdaisit, ia sen raatelisit, nin ettei sielle yxiken Petoain teden waelta taidhais. (A-III-582-[Hes-14:15])
 Tai minä panen pedot kulkemaan **kautta maan**, ja ne tappavat kaikki sen asukkaat, niin että koko maa autioituu eikä petojen tähden kukaan edes liiku siellä. (R)
 VND wenn ich böse Thiere **in das Land** bringen würde, die die Leute aufreumeten, vnd dasselb verwüsten, das niemand drinnen wandeln kündte für den Thieren – – (L)
 Och om iagh läte komma ond diwr **in vthi landet**, whilket folcket bort-iaghadhe, och förödde thet, så at ther ingen kunde inne wandra för diwren skul – – (GVB)
 quod si et bestias pessimas induxero super terram ut vastem eam et fuerit in-
 via eo quod non sit pertransiens propter bestias (V)

Agricolan kielessä esiintyy kolme kertaa *astua haahden sisälle*. Nykysuomessa tällaisessa yhteydessä käytetään illatiivia. Adpositiota *sisälle* voidaan käyttää, jos on

8. Esimerkissä 22 kiinnittää huomiota myös se, että *valtakunta*-sanassa ei ole possessiivisuffiksia.

kyyse veneen sisätilaan menemisestä. Agricolan käännökselle on malli kaikissa lähdeteksteissä Erasmusuksen latinannosta lukuun ottamatta: *in das Schiff, j skepet, in naviculam* ja εἰς τὸ πλοῖον.

- (24) Ja koska he astuit **hadhen siselle**, nin tyueni ilma. (A-II-063-[Mt-14:32])
Kun he olivat nousseet **veneeseen**, tuuli tyyntyi. (R)
Vnd sie tratten **in das Schiff**, vnd der Wind leget sich. (L)
Och när the woro inkompne **j skepit/skepet**, stilladhe wädhret sigh. (NT; GVB)
et cum ascendissent **in naviculam** cessavit ventus (V)
Et quum essent ingressi navim, conquievit ventus. (ER)
Καὶ ἐμβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον, ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος. (KR)

Esimerkin 25 raamatunkohta esiintyy kaksi kertaa Agricolan teoksissa, ja kummassakin on sama *sisälle*-rakenne. *Ampua nuolet jonkun sisälle* ilmaisee, että nuolet menevät henkilöiden sisään. Sen sijaan illatiivisijalla, joka nykykäännöksessä on, ilmaistaan kiinteää yhteyttä, kiinni pinnassa olemista (ks. Leino ym. 1990: 112), tässä tapauksessa nuolten osumista henkilöihin. Agricola on noudattanut käännöksessään Lutherin saksannoksen ja Vulgatan mallia, joissa on kummassakin *in*-prepositio. GVB:ssä sen sijaan on *på*-prepositio 'päälle', joka ei vastaa merkitykseltään *sisälle*-adpositiota.

- (25) Mine tahdon caiki minun nooleni **heiden sisellens** ambuua. (A-I-112-[5Ms-32:23])
– – kulutan **heihin** kaikki nuoleni. (R)
Jch wil alle meine Pfeile **in sie** schiessen. (L)
Jagh skal förskiuta alla mina pilar **på** them. (GVB)
et sagittas meas complebo **in eis** (V)

Agricolan *sisälle*-adpositioista kiinnittää huomiota myös esimerkin 26 adpositio-rakenne *murheitten sisälle*. Siinä abstraktitarkoitteinen *murhe*-substantiivi on kuvattu paikaksi, jonka sisälle voi mennä. Latinankielisessä lähdetekstissä *sisälle*-adpositiota vastaa *dolores*, mutta verbi *infligens* muodostuu osista *in-fligo*, ja siinä on siis *sisälle*-adpositiota merkityksen kannalta vastaava elementti *in*.

- (26) Kijtos sinulle olcoon, ettej sine sästenyt minun pahuttani, mutta sine mursit minua couilla haawoijlla, syseijten **murheiten siselle**, ia ledhettein adhistoxijn, sisellä ja wlcona – – (A-I-528)
Gratias tibi quia non pepercisti malis meis; sed attrivisti me verberibus amaribus: infligens dolores et immittens angustias foris et intus. (G, 305–306)

Edellä käsittelemieni ulkopaikallissijaisten *sisä*-vartaloisten adpositioiden lisäksi Agricolan kielessä esiintyy kerran myös sisäpaikallissijainen *sisässä*-adpositio (ks. esim. 3). Se on merkitykseltään spatiaalinen ja ilmaisee määrärajaishalla alueella, jonkin

rajoittamassa tilassa olemista. Muita sisäpaikallissijaisia *sisä*-vartaloisia adpositioita ei esiinny Agricolan kielessä.

Kun tarkastellaan Agricolan kielen *sisä*-adpositiorakenteita ja kiinnitetään huomiota adpositioiden täydennyksiin, huomataan, että täydennyksenä oleva sana merkitsee yleensä artefaktia, paikkaa tai ihmistä. Muuta merkitsevät sanat ovat adpositioiden täydennyksinä harvinaisia (ks. taulukko 6).

Taulukko 6.

Sisä-vartaloisten adpositioiden täydennykset kategorioittain.

Nominin kategoria	<i>sisällä</i>	<i>sisältä</i>	<i>sisälle</i>	<i>sisässä</i>	Yhteensä
artefakti	4		17	1	22
paikka	2		16		18
ihminen	5	1	9		15
abstrakti	1		3		4
eläin			4		4
muu konkreettinen	1		2		3
ruumiinosa	1		2		3
aika	2				2
Jeesus	1				1
Yhteensä	17	1	53	1	72

Ojutkankaan (2008: 390) tutkimuksen mukaan *sisä*-postpositioiden ja sisäpaikallissijojen välillä on eroa siinä, että postpositioilla ilmaistu sijainti suhteutetaan useammin esineisiin kuin paikkoihin ja sisäpaikallissijoilla ilmaistu suhteutuskohta on tavallisimmin paikka. Postpositioiden tyypillisin täydennys on Ojutkankaan aineistossa pienikokoista esinettä merkitsevä nomini. Inhimillistä ja elollista merkitsevä täydennys on Ojutkankaan aineistossa harvinainen. Agricolan kielen adpositiorakenteiden täydennykset poikkeavat Ojutkankaan *sisä*-adpositioiden aineiston täydennyksistä, sillä paikkaa ilmaiseva täydennys on miltei yhtä yleinen kuin artefaktiakin ilmaiseva täydennys ja myös ihmistarkoitteinen täydennys on yleinen. Ihmistarkoitteisten täydennysten yleisyys selittyy sillä, että kyseessä on uskonnollinen teksti, jossa ihmisen henkinen elämä on tärkeällä sijalla. Lisäksi Agricolan *sisä*-adpositioiden käyttö poikkeaa Ojutkankaan esittämästä myös siinä, että täydennyksenä on pienikokoista artefaktia merkitsevä nomini (*astia*) vain kerran. Agricolan kielessä täydennyksenä oleva artefaktia ilmaiseva sana merkitsee tyypillisesti huonetta, hautaa, muuria tai venettä. Kaiken kaikkiaan Agricolan kielen yleisimmät *sisä*-vartaloisten adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit ovat *maa* (9), *huone* (7), *se* (7), *hauta* (5) ja *he* (5).

Adpositiorakenteet määrittävät verbejä. Yleisimmin, 37 kertaa, verbi ilmaisee liikkettä, kuten *mennä* ja *tulla*. Verbi ilmaisee usein myös tekoa, kuten *istuttaa* ja *vuodattaa*. Muihin kategorioihin kuuluvat verbit ovat harvinaisempia (ks. taulukko 7). Erityisesti aineistossa kaikkein yleisin tulosijainen *sisälle*-adpositiorakenne määrittää

liikeverbejä, mutta myös tekoa ilmaisevia verbejä. Muut pääsanat ovat huomattavasti harvinaisempia. Olosijainen *sisällä*-adpositiorakenne määrittää yleisimmin tilaa ja tekoa ilmaisevia verbejä mutta lähes yhtä usein myös muihin kategorioihin kuuluvia verbejä.

Taulukko 7.

Sisä-vartaloisten adpositiorakenteiden pääsanat kategorioittain⁹.

Lekseemin kategoria	<i>sisällä</i>	<i>sisältä</i>	<i>sisälle</i>	<i>sisässä</i>	Yhteensä
liike	2		35		37
teko	4	1	11		16
tila	5			1	6
perkeptio			4		4
fysiologinen	3				3
tapahtuma	2		1		3
omistaminen			2		2
emootio	1				1
Yhteensä	17	1	53	1	72

Adpositiorakenteiden pääsanoina olevat verbit saattavat olla myös kuvallisessa käytössä, mutta tyypillisesti adpositiorakenteet määrittävät merkitykseltään konkreettisia perusverbejä. Yleisimmät pääsanoina olevat verbit ovat *mennä* (15), *tulla* (6), *olla* (4), *astua* (3) ja *istuttaa* (3).

8 *Sisä*-vartaloisten adpositioiden muutokset Agricolasta nykykieleen

Nyky-suomessa *sisä*-vartalon ulkopaikallissijaisia muotoja käytetään erityisesti spatioalisissa merkityksissä. Adpositioiden merkitys on 'jonkin esineen, muodostuman, rakenteen tms. pintaosaa syvemmillä tai keskemmällä, pintaosan sisäpuolella, jonkin sisässä, jossakin'. Niitä käytetään myös merkityksissä 'huoneessa, rakennuksessa tai ulkoilmalta suojassa' ja 'rajojen tai piirin sulkemalla, rajoitetulla, määrärajisella alueella, jonkin rajoittamassa tilassa'. *Ison suomen kieliopin* (ISK 2004: 677) mukaan *sisällä* ilmaisee suhteellista sijaintia jonkin sisäpuolella. Lisäksi *sisällä*-adpositiota käytetään ilmaisemaan 'jonkin yhteisön, ryhmän tms. omassa piirissä' ja ihmisen sisäiseen olemukseen tai henkiseen elämään viitaten, kuten *Sisälläni kiehui*, ja *sisältä*-adpositiota käytetään *Nyky-suomen sanakirjan* mukaan onton, kaukalomaisen tms. esineen sisäpinnasta. (NS; PS; KS s. v. *sisällä*, *sisältä*, *sisälle*.)

9. Pääsanoina esiintyvät verbit on luokiteltu Pajusen (2001) verbien pääluokittelun mukaan lukuun ottamatta sitä, että omistamista olevat verbit on laskettu omaksi verbikategoriakseen. Pajunen lukee ne liikeverbeihin.

Adpositiolla *sisällä* on sanakirjojen mukaan myös arkista ja usein normatiivisesta näkökulmasta kartettavaa käyttöä. Arkinen se on esimerkiksi ajanilmauksissa merkityksissä 'kuluessa, aikana', kuten *Työn pitää valmistua viikon sisällä* (par. *viikossa, viikon aikana* tai *kuluessa*), tai ilmauksessa *Pitää sisällään* (par. *sisältää*). NS mainitsee myös *sisälle*-adpositiosta vieraanvoittoisen käytön *päästä, tunkeutua, viedä* jne. *jonkin sisälle* 'päästä perille jostakin asiasta', jota tulisi välttää yleiskielessä. Kaiken kaikkiaan NS:n mukaan pelkkä inessiivi on usein parempi kuin *sisällä*-adpositio, elatiivi parempi kuin *sisältä* ja illatiivi parempi kuin *sisälle*. (NS; PS; KS s. v. *sisällä, sisältä, sisälle*.)

sisä-vartaloisten adpositioiden käytön välttämiseen yleiskielessä on vaikuttanut osaltaan niiden tiettyjen käyttötapojen pitäminen epäsuomalaisina ja tietoinen karsiminen suomen kielestä varhaisnykysuomen ja nykysuomen kaudella. Jahnssonin (1871: 79) mukaan *sisä*-vartaloisia postpositioita käytetään paikasta, ei koskaan ajasta. Saari-maa (1967: 254) esittää seuraavat *sisä*-vartaloiset adpositiot epäsuomalaisiksi ja antaa niille paremman vastineen, joka on esitetty sulkeissa: *Miljoona miestä aseisiin USA:ssa kolmen kuukauden sisällä* (*kolmen kuukauden kuluessa* tai *kolmessa kuukaudessa*); *viime viikkojen sisällä* (*aikana, kuluessa*). *Hänen tyttärensä kuolivat muutaman kuukauden sisään* (*muutaman kuukauden kuluessa*).

Nykysuomessa sisäpaikallissijaisen *sisässä*-adposition päämerkitys on 'jonkin esineen, muodostuman, rakenteen tms. pintaa syvemmällä tai keskemällä, pinnan sisäpuolella, jonkin sisällä, jossakin', ja sillä ilmaistaan myös merkityksiä 'määrärajisella alueella, jonkin rajoittamassa tilassa' (NS; PS; KS s. v. *sisässä*).

Myös Uuden testamentin aineiston avulla saadaan käsitys adpositioiden käytön mahdollisesta muuttumisesta Agricolasta nykykieleen. Agricolan *sisä*-vartaloisista adpositioista *sisällä* ja *sisälle* esiintyvät Uudessa testamentissa. Taulukkoon 8 on koottu, miten näitä adpositiokohtia vastaavat kohdat on suomennettu vuoden 1992 Uudessa testamentissa.

Taulukko 8.

Agricolan Uuden testamentin adpositioiden käännökset vuoden 1992 Uudessa testamentissa.

Agricolan adpos.	Illatiivi	Inessiivi	Muu sija	Muu adpos.	Muu käänнос	Yhteensä
<i>sisällä</i>		2		1	3	6
<i>sisälle</i>	19		1		3	23

Huomiota kiinnittää se, ettei yksikään adpositio ole säilynyt nykyiseen Uuden testamentin suomennokseen. Nykykäännöksessä on käytetty vastaavassa kohdassa useimmiten jotain sijamuotoa, yleisimmin illatiivia mutta myös inessiiviä ja partitiivia. (Ks. esim. 6, 18, 20, 24 ja 27.) Adpositiolla *keskellä* on käännetty yksi Agricolan *sisä*-adpositiota vastaava kohta (esim. 1) ja muunlaisella käänöksellä kuusi kohtaa (esim. 19 ja 28).

- (27) – – ninquin swren linasen Waatten nelis culmaisen, ia alaslasketun Taiuahast, ia tuli minuhun sadhen. **Sen siselle** mine catzoin – – (A-II-343-[Ap-11:5–6])
Taivaasta tuli alas, aivan minun eteeni, ikään kuin suuri purjekangas neljästä kulmastaan kannateltuna. Kun jäin katsomaan **sitä** – – (R)
- (28) Ja iocainen, quin wanno Templin päle se wanno henesse, ia sen päle, ioca **sen sisel** asu. (A-II-088-[Mt-23:21])
– – ja se, joka vannoo temppelein kautta, vannoo samalla hänen kauttaan, **jonka asuinpaikka se on.** (R)

Vaikka Agricolan Uuden testamentin *sisä*-vartaloisista adpositioista nykyiseen käännökseen ei ole säilynyt yhtään, nykyisessä Uudessa testamentissa on kuusi *sisä*-vartaloista adpositiota, jotka Agricola on suomennanut jollain muulla tavalla. Nykysuomenoksessa on yksi *sisällä*-postpositio, ja sen merkitys on 'jonkin sisässä, jossakin'. Kolmesta *sisältä*-postpositiosta yksi merkitsee 'jonkin sisästä' ja kahta käytetään ihmisen sisäiseen olemukseen tai henkiseen elämään viitaten (ks. esim. 29). Agricola käyttää vastaavissa kohdissa adverbeja *sisällisesti* ja *sisältä*. Lisäksi Uudessa testamentissa on kaksi *sisään*-adpositiota, joiden merkitys on 'jonkin pintaa syvemmälle, jonkin sisälle, johonkin'.

- (29) Juuri **ihmisen sisältä**, sydämestä, lähtevät pahat ajatukset, ja niiden mukana siveettömyys, varkaudet, murhat, aviorikokset, ahneus, häijyys, vilppi, irštaus, pahansuopuus, herjaus, ylpeys ja uhmamieli. Kaikki tämä paha tulee **ihmisen sisältä** ja saastuttaa hänet. (R-[Mk-7:21-23])
Sille että **siselliseste** Inhimisten sydhemest vloskeuuet pahat aijatoxet, Horudhet, salawoteet, miestapot, warkaudhet, Ahnaudhet, Petoxet, wiettelxyet, häpiemettys, paha silme, JUMALAN pilkat, Coreus, hulluus. Caiki neme pahat, **siselde** vloskeuuet, ia sastuttauat Inhimisen. (A-II-130-[Mk-7:21-23])

Kun verrataan Agricolan *sisä*-vartaloisia adpositioita nykyisiin *sisä*-vartaloisiin adpositioihin Uuden testamentin uusimman suomennoksen avulla, voidaan huomata, että Agricolankin kielessä suhteellisen harvinaiset adpositiot ovat vielä harvinaisempia nykyisessä suomennoksessa. Esimerkiksi *päälle*- ja *kanssa*-adpositioiden esiintymä on Agricolan kielessä miltei 2 000 (Salmi 2010b: 23; Mikael Agricolan teosten tietellinen editio ja morfosyntaktinen tietokanta). Toisaalta *sisä*-vartaloiset adpositiot ovat yleisempiä kuin esimerkiksi vieressä olemista ilmaisevat adpositiot, joista *ohevartaloisia* adpositioita on Agricolan kielessä kymmenen, *vieri*-vartaloisia yhdeksän ja *sivu*-vartaloisia kuusi (Salmi 2014: 171).

Erityisesti sanakirja-aineiston avulla voidaan puolestaan nähdä, että *sisä*-vartaloisten adpositioiden kieliopillistumiskehitys ei ole edistynyt Agricolasta nykykieleen, sillä ne esiintyvät samoissa spatiaalisissa ja temporaalisissa funktioissa niin Agricolalla kuin nykykielessäkin. Lisäksi erityisesti *sisälle*-adpositiota käytetään Agricolan kielessä muutamissa sellaisissa yhteyksissä, joissa sitä ei käytetä nykykielessä. Erityisesti näissä adpositioissa näkyy vieraiden lähdetekstien vaikutus. *sisä*-vartaloisten adpositioiden

kieliopillistuminen olisi voinut edetä pitemmälle, mikäli pyrkimys ilmaista asioita syntetisestisesti sijamuodoilla adpositioiden sijaan ei olisi vaikuttanut adpositioiden käyttöön. Suomen murteiden *sisä*-vartaloisten adpositioiden tarkastelu voisi tuoda lisää tietoa adpositioiden kieliopillistumisesta.

Adpositioiden muutoksessa Agricolasta nykykieleen huomionarvoista onkin erityisesti edellä käsitelty paradigman muutos. Nykykielessä käytetään ulkopaikallissijaisten muotojen lisäksi sisäpaikallissijaisia muotoja ja erityisesti illatiivi *sisään*, jota ei esiinny vielä Agricolan kielessä, on yleinen. Agricolan kielessä ainoa sisäpaikallissijainen adpositio on *sisässä*, ja se esiintyy Agricolalla vain kerran.

9 *Sisälle* – adpositio tai adverbi

Agricolan kielessä on 21 sellaista *sisälle*-sanaa, jotka voi tulkita joko adpositioksi tai adverbiksi. Tulkinnallisuus johtuu Agricolan ortografiasta. Agricolan kirjoittama lyhyt vokaali voi edustaa joko lyhyttä tai pitkää vokaalia, ja sen mukaan *sisälle*-sanan yhteydessä esiintyvä nomini voidaan tulkita tarkasteltavina olevissa kohdissa joko genetiivitai illatiivimuotoiseksi. Mikäli nomini on genetiivimuotoinen, on kyseessä adpositiorakenne, mutta jos se on illatiivimuotoinen, on *sisälle* tulkittava adverbiksi. Agricolan kielessä esiintyy myös lukuisia kiistattomia *sisä*-vartaloisia adverbeja, kuten – – *sille ette hen näkepi iotta hen sencautta caikista synnin riettaudesta pästetyxi tulepi, ia siehen ijancaickiseen ilohon ia Autuutehen siselle keupi* (A-III-064). Ne on rajattu tämän aineiston ulkopuolelle.

Esimerkissä 30 mahdolliset lukutavat ovat *sinun kamaris sisäl* (adpositio) ja *sinun kamariis sisäl* (adverbi). Uudessa testamentissa näitä *sisälle*-sanoja on kymmenen, ja yhtä lukuun ottamatta (esim. 35) niille kaikille on vastaavamerkityksinen prepositio esikuvana kaikissa tai useimmissa lähdeteksteissä. Sanaa *sisälle* vastaavia adverbeja ei lähdeteksteissä esiinny. Tämä puoltaisi Agricolan *sisälle*-sanojen tulkitsemista adpositioksi.

- (30) Waan cosca sine rucolet, mene **sinun kamaris sisel**, ia sulghe oues, ia rucole sinun Ises salaisest – – (A-II-035-[Mt-6:6])
 Kun sinä rukoilet, mene **sisälle huoneeseesi**, sulje ovi ja rukoile sitten Isääsi, joka on salassa. (R)
 Wenn aber du betest, So gehe **in dein Kemmerlin**, vnd schleus die thür zu, vnd bete zu deinem Vater im verborgen – – (L)
 Men när tw bedher, så gack **in j tin kammar**, och slå dörana till, och bedh tin fadher heemligha – – (NT)
 Men när tu bedher, så gack **in j tin kamar**, och slå dörana til, och bedh tin fadher hemligha – – (GVB)
 tu autem cum orabis intra **in cubiculum tuum** et cluso ostio tuo ora Patrem tuum in abscondito – – (V)
 Tu vero quum oras, introito **in conclave tuum**, & occluso ostio tuo, ora patrem tuum, qui est in occulto – – (ER)

Σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἰσελθε εἰς τὸ ταμεῖον σου, καὶ κλείσας τὴν θύραν σου, πρόσευξαι τῷ πατρὶ σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ – – (KR)

Sisälle-sanoista kuusi merkitsee 'jonkin tai jonkun pintaosaa syvemmälle tai keskemälle, pintaosan sisäpuolelle, jonkin sisään, johonkin' (esim. 31). Neljässä paikkaa ilmaisevassa adpositiossa on kyse ihmisen sisäisestä olemuksesta tai henkisestä elämästä (esim. 32). Neljä merkitsee 'rakennukseen, huoneeseen' (esim. 30). Lisäksi kolmen merkitys on 'määrärajiselle alueelle, jonkin rajoittamaan tilaan' (esim. 33). Näissä kolmessa on kyse johonkin hallinnolliseen paikkaan menemisestä, ja adpositiorakenteet tuntuvat vierasperäisiltä. Esimerkissä 33 ilmaus *porttein kautta* saa kuitenkin *sisälle*-rakenteen tuntumaan luontevammalta kuin muut tämänmerkityksiset adpositiorakenteet.

- (31) Sille ettei se mene henen **sydhemens siselle**, mutta watzan, ia loonnolisesta vlosmenepi, quin puhdistu caiki roghat. (A-II-130-[Mk-7:19])
- (32) Ja Ectolisen ielken, Coska io Perkele oli Judan Simonin Ischariothin **Sydhemen siselle** lyckenyt, ette henen piti hende pettemen – – (A-II-284-285-[Jh-13:2])
He olivat kokoontuneet aterialle, ja Paholainen oli jo pannut Juudaksen, Simon Iskariotin pojan, **sydämeen** ajatuksen, että tämä kavaltaisi Jeesuksen. (R)
- (33) Cauattacat teiten, ia elket candaco ycten Corma Sabbathin peiuen, Portein cautta, **Jerusalem** in **sisel**. (A-III-544-[Jer-17:21])

Esimerkin 34 paikanilmaus *save(e)n sisälle* tuntuu vierasperäiseltä. Nykykäännöksessä on vastaavassa kohdassa adverbi *alas* ja illatiivi *liejuun*. Koska on kyse vain saven polkemisesta eikä kokonaan sen sisälle menemisestä, on kiinteää yhteyttä ilmaiseva illatiivi (Leino ym. 1990: 112–113) suomessa sopivampi vaihtoehto kuin *sisälle*. Agricola on noudattanut käännöksessään Lutherin saksannoksen *in den thon*, GVB:n *vthi leeret* ja Vulgatan *in lutum* -prepositiorakenteiden mallia, ja adpositiotulkinta tuntuisi sikäli adverbitulkitta paremmalta.

- (34) Ammunna sinus Wette, sille sinun pite scantzattaman, Paranna sinun Linnas, Mene **Sauen sisel**, ia sotke site, ia teghe wäkeuet tijlit. (A-III-692-[Nah-3:14])
Ammenna itsellesi vettä piirityksen varalta, vahvista linnoituksiasi. Astu **alas liejuun**, polje savea, tartu tiilimuottiin. (R)
SChepffe dir Wasser, denn du wirst belegert werden, Bessere deine Festen, Gehe **in den thon** vnd tritt den leimen, vnd mache starcke zigel. (L)
Hemta tigh watn, ty tu skalt belagd warda, förbätra tijn feste, gach **vthi leeret** och trampa thet, och gör starckt teghel – – (GVB)
aquam propter obsidionem hauri tibi extrue munitiones tuas intra **in lutum** et calca subigens tene laterem (V)

Artikkelin esimerkeistä kaikkein monitulkintaisin on esimerkin 35 kohta *sega(a)n sisälle tuovat*. Mikäli kyseessä on adpositio tai adverbi, *sisälle*-sanan merkitys on '(jonkin yhteisön) joukkoon, keskuuteen, pariin, piiriin'. Sanaa *sisälle* ei käytetä nykysuomen sanakirjojen mukaan näissä merkityksissä, mutta *sisällä*-sanaa kylläkin.¹⁰ Missään Agricolan käyttämässä lähdetekstissä ei ole vastaavaa rakennetta, joten Agricolan käännös ei selity vierasperäisen mallin noudattamisella sanasta saanaan. Jos rakenteessa on kyse adpositiosta, adposition täydennyksenä on *seka*-substantiivi, joka merkitsee joukkoa. Nykysuomessa ei ole tällaista substantiivia, ja kyseessä olisi Agricolan abstraktio, joka olisi esimerkiksi mallin *joukko ~ joukossa* mukainen. Myös *sisälle*-sanan tulkitseminen adverbiksi johtaa vastaavaan tulkinnaan. *sisälle* voikin liittyä myös *tuoda*-verbiin. Lutherin saksannoksessa on prepositio *neben* ja GVB:ssä prepositio *jbland* ilman ilmipantua täydennystä, ja prepositiot vastaavat merkitykseltään lähinnä *sega*-sanaa. Tukea tälle tulkinnalle antavat myös ruotsinnosten *in*-elementin sisältävät *införa*-verbit ja latinan *inducent*- ja *introducent*-verbimuodot.

- (35) MUtta olit mös falskit Prophetat Canssan seasa ninquin mös teiden seasan tuleuat falskit Opettaiat, Jotca **sega**n **siselle** touat wahingolliset Eriseurat. (A-II-614-[2Pt-2:1])
 Israelin kansan keskuudessa esiintyi kuitenkin myös vääriä profeettoja, samoin on teidänkin joukkoonne ilmestyvä vääriä opettajia. He salakuljettavat **teidän keskuuteenne** tuhoisia harhaoppeja – – (R)
 ES WAREN ABER AUCH FALSCHER PROPHETEN VNTER dem Volck, Wie auch vnter euch sein werden falsche Lerer, Die neben einführen werden verderbliche Secten – – (L)
 WOro och falske propheter ibland folkit, som ock ibland idher wardha kommandes falske Lärare, hwilke och medh införa förderffueligha partijer – – (NT)
 Men falske Propheter woro ock jbland folcket, som ock jbland idher warda skola falske Lärare, Hwilke medh jbland införa skola förderffueligh partijer – – (GVB)
 fuerunt vero et pseudoprophetae in populo sicut et in vobis erunt magistri mendaces qui introducent sectas perditionis – – (V)
 Fuerunt autem & pseudoprophetae in populo, quemadmodum & inter vos erunt falsi doctores, qui clam inducunt sectas perpiciosas – – (ER)
 Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφήται ἐν τῷ λαῷ, ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἰρέσεις ἀπωλείας – – (KR)

Kahdessa *sisälle*-muodossa on kyse abstraktin tarkoitteen *sisälle* menemisestä: *evankeliumi(i)n sisälle* ja *kunnia(a)n sisälle*. Näissä näkyy vieraiden kielten vaikutus, ja kummallekin on esikuva lähdeteksteissä, esimerkissä 36 *ins Euangelium* ja *vthi Euan-*

10. Nykykielessä *sisälle*-sanaa kuitenkin käytetään näissä merkityksissä, kuten lauseessa *Rodun harrastajat muodostavat oman joukon, ja tämän joukon sisälle muodostuu alajoukkoja* (Mujunen 2002).

gelium. Esimerkissä 36 kiinnittää huomiota se, että siinä *sisälle*-rakennetta edeltää illatiivimuotoinen *oikeaan kristilliseen uskoon* -rakenne, joka rinnastuu *evankeliumiin* tai *evankeliumin sisälle* -adpositiorakenteeseen. Tällaisia illatiiviin rinnastuvia tapauksia on näiden adpositioiksi tai adverbiksi katsottavien *sisälle*-sanojen joukossa kaksi. Esimerkin 37 *sisälle*-rakenteen mallina on *in gloriam*.

- (36) NE Galaterit olit P. Paulin cautta, oikean Christilisen Uskoon, ia **Euangeliumin siselle**, Lain alda satetud. (A-II-519-[Gl-e])

DJE GALATER WAREN DUCRH S. PAULUM ZU DEM rechten Christen glauben, vnd **ins Euangelium** von dem Gesetz gebracht. (L)

The Galater woro aff Sancte Paulo draghne frå laghen och **vthi trona** och **Euangelium**. (NT)

The Galater woro aff S. Paulo dragnet jfrå Laghen **vthi trona** och **Euangelium**. (GVB)

- (37) Ette se minua mensesen iodhatais, minua exyueseni tallela toottajisi, palaijten minua wastian rupeijsi, minua horijuuaijsta pitelis, minua langewaijsta ylesnostaijs, ja minua pysyueisne **cunnian siselle** saattajisi – – (A-I-602)

Euntem me conducat: errantem me reducat: reuertentem me suscipiat: titubantem me teneat: cadentem me erigat: et perseverantem me **in gloriam** introducat. (G: 382)

Postpositioiksi tai adverbiksi tulkittavissa olevien *sisälle*-sanojen ortografia on *siselle* (17) tai loppuheittoinen *sisel* (4). Ne esiintyvät teoksittain seuraavasti: Uusi testamentti 11, joista 8 ykkösosassa, 2 kakkososassa ja 1 kakkososassa olevassa esipuheessa; Weisut ja ennustokset 4; Rukouskirja 3; Profeetat 1; Piina 1 ja Psalttari 1.

Mikäli näissä *sisä*-vartaloisissa sanoissa on kyse adpositioista, niiden täydennyksinä on artefaktia ilmaiseva sana kuusi kertaa. Kussakin tapauksessa on kyse rakennuksesta: *templi*, *skantsi* ja *kamari*. Paikkaa ilmaisee neljä substantiivia, ruumiinosaa viisi, abstraktia asiaa kolme (*evankelium*, *kunnia* ja *mieli*), ihmistä kaksi ja ainetta yksi (*savi*). Rakenteen pääsanana on yhtä substantiivia lukuun ottamatta verbi. Verbit ilmaisevat yleensä liikettä (17), kuten *mennä* ja *lykätä*. Tekoa ilmaisevia verbejä ovat *saattaa* ja *vuodattaa*, ja omistamista ilmaisee verbi *antaa*.

Näistä mahdollisista *sisälle*-adpositioista nykyiseen Uuden testamentin käännökseen ei ole säilynyt yksikään. Niistä seitsemän on nykykäännöksessä käännetty illatiivilla (esim. 32), kaksi *sisälle*-adverbilla (esim. 30) ja yksi *keskuuteen*-adpositiolla (esim. 35).

10 Lopuksi

Agricolan kielessä on 72 *sisä*-vartaloista adpositiota. Yleisin on allatiivi *sisälle*, jota on miltei kolme neljäsosaa kaikista *sisä*-vartaloisista adpositioista. *sisällä* esiintyy Agricolan

kielessä 17 kertaa ja *sisältä* ja *sisässä* kerran (ks. myös taulukko 1 s. 476).¹¹ Sisäpaikallissijaiset muodot *sisästä* ja *sisään* tulevat kirjasuomeen vasta 1700-luvun lopulla.

Kun verrataan Agricolan *sisä*-vartaloisten adpositioiden esiintymien määrää nykykielen *sisä*-vartaloisten adpositioiden esiintymien määrään, näyttää siltä, että on tapahtunut paradigman muutos. Nykysuomessa käytetään adpositioina kaikkia *sisä*- ja ulkopaikallissijaisia *sisä*-vartalon muotoja, ja siinä missä allatiivi on hallitsevin *sisä*-vartaloinen adpositio Agricolan kielessä, illatiivi *sisään* on kaikkein yleisin nykysuomessa. Huomionarvoista on kuitenkin myös se, että sekä Agricolalla että nykykielessä tulosijaiset muodot ovat yleisempiä kuin *olo*- ja *erosijaiset* muodot. Tämä poikkeaa koko paikallissijasysteemin frekvensseistä, sillä paikallissijojen frekvenssi tekstiaineistossa on seuraava: illatiivi, inessiivi, elatiivi, adessiivi, allatiivi, ablatiivi (vrt. ISK 2004: 1179). Tulosijaisuuden hallitsevuus voi selittyä sillä, että kun sijaintia kuvataan tarkasti, määränpään esittäminen on keskeistä.

sisä-vartaloisia adpositioita esiintyy kaikissa muissa Agricolan teoksissa paitsi suppeassa Abckirjassa. Eniten adpositioita on Uudessa testamentissa ja myös Rukouskirjassa ja Weisuissa ja ennustoksissa. Kun suhteutetaan *sisä*-adpositioiden esiintymien määrä teosten kokonaissanemäärään, huomataan kuitenkin, ettei eri teosten välillä ole suurta eroa. Esimerkiksi teosten tekstilaji ja lähdeteosten kielet, joista Agricolan teokset on käännetty, eivät siis näytä vaikuttaneen *sisä*-vartaloisten adpositioiden käyttöön.

Agricolan kielen *sisä*-vartaloiset adpositiot ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta postpositioita, joiden täydennys on genetiivimuotoinen. Kaksi kertaa *sisä*-vartaloinen adpositio muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa, ja ainoa *sisässä*-adpositio on prepositio. Sen täydennys on genetiivimuotoinen. Myös nykykielessä *sisä*-vartaloiset adpositiot ovat postpositioita, joiden täydennys on genetiivimuotoinen, tai ne muodostavat adpositiorakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Prepositioina niitä ei käytetä.

Agricolan kielen *sisä*-vartaloiset adpositiot ovat kahta temporaalista adpositiota lukuun ottamatta merkitykseltään spatiaalisia. Adpositioita käytetään yleisimmin ihmisen sisäiseen olemukseen, henkiseen elämään viitaten. Niiden merkitys on usein myös 'jonkin pintaosaa syvemmillä tai keskemmillä, pintaosan sisäpuolella, jonkin sisässä, jossakin' ja 'huoneessa, rakennuksessa'. Adpositioita käytetään myös merkityksissä 'määräraja-alueella, jonkin rajoittamassa tilassa'. Agricolan käyttämien lähdetekstien vaikutus näkyy siinä, että *sisälle*-adpositiota käytetään paikanilmauksissa myös vierasvoittoisesti. Molemmat temporaaliset adpositiot ovat adessiivimuotoisia ja merkitsevät 'jonkin ajanjakson kuluessa, kuluttua, ajan'.

Agricolan kielen adpositiot muodostavat rakenteen tyypillisesti artefaktia, paikkaa ja ihmistä ilmaisevien sanojen kanssa. Artefaktia ilmaiseva nomini merkitsee yleensä tilaa, jonka sisällä ollaan. Nykykielessä adposition täydennyksenä on puolestaan usein jokin pienikokoista artefaktia merkitsevä nomini. Ihmistarkoitteisten täydennyksinä

11. Lisäksi Agricolan kielessä on 21 sellaista *sisälle*-sanaa, jotka voidaan tulkita joko adpositioiksi tai adverbeiksi. Olen käsitellyt niitä tässä artikkelissa omassa luvussaan eikä laske niitä mukaan tämän luvun määrällisiin esityksiin.

olevien sanojen yleisyys selittyy uskonnollisella kielellä ja tarpeella puhua ihmisen sisäisestä olemuksesta ja elämästä.

Adpositiorakenteet määrittävät tyypillisesti liikettä ilmaisevia verbejä. Erityisesti tulosijainen *sisälle* määrittää liikeverbejä. Myös tekoa ilmaisevat verbit ovat melko usein rakenteen pääsanoina. Muut verbit ovat harvinaisempia. Pääsanoina olevat verbit ovat tyypillisesti konkreettisia kielen perusverbejä.

Kun tarkastellaan *sisä*-vartaloisten adpositioiden muutosta Agricolasta nykykieleen Uuden testamentin aineistojen avulla, huomataan, että adpositioiden käyttö on vähentynyt. Agricolan Uudessa testamentissakin on 29 *sisä*-vartaloista adpositiota (*sisällä* 6 ja *sisälle* 23), eikä niistä yksikään ole säilynyt vuoden 1992 Uuden testamentin suomennokseen. Nykyisessä Uuden testamentin suomennoksessa on kuitenkin kuusi *sisä*-vartaloista adpositiota (*sisällä* 1, *sisältä* 3 ja *sisään* 2). Agricolan kielen *sisä*-vartaloisissa adpositioissa näkyy se, että kyseessä on käännösteksti, jonka lähdetekstit ovat vaikuttaneet adpositiorakenteiden käyttämiseen. Lähdetekstien vaikutus näkyy adpositioiden määrän lisäksi myös siinä, että osa Agricolan kielen *sisä*-adpositioista tuntuu epäluontevilta vierasperäisyytensä vuoksi. Erityisesti *sisä*-adposition temporaaliseen käyttöön puututtiin 1800-luvulla, jolloin pyrittiin muuttamaan suomen kieltä entistä suomalaisemmaksi ja myös nykyään käytössä olevissa sanakirjoissa esitetään osa adpositioiden käytöistä arkisina ja vieraina.

sisä-vartaloisten adpositioiden käyttö ei sinänsä ole kuitenkaan muuttunut Agricolasta nykysuomeen. Niitä käytetään nykyään samoissa spatiaalisissa ja temporaalisissa merkityksissä kuin Agricolankin kielessä. Adpositiot ovat siis Agricolan kielessä yhtä pitkälle kieliopillistuneita kuin nykysuomessakin, ja niiden spatiaaliset ja temporaaliset merkitykset ovat tyypillisen kieliopillistumisketjun alkupäässä. Sen sijaan erityisen huomionarvoista on adpositioissa tapahtunut paradigmanmuutos, sisäpaikallissijaisten adpositioiden tuleminen kieleen ja *sisään*-adposition nykyinen asema paradigman perusmuotona.

Lähteet

Aineistolähteet

A = Mikael Agricolan teokset 1–4. Uudistettu näköispainos. Porvoo: WSOY 1987. Myös tekstikorpus Mikael Agricolan teokset 1–4. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Korpus sisältää Agricolan teosten 1. uudistetun näköispainoksen vuodelta 1987 ja sisältyy kokoelmiin Vanhan kirjasuomen korpus: Agricola. http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agriirki_rdf.xml (5.5.2009).

AS17470-B2B = Ulosweto Waldacunnan Säätöin Suuren Secreta Deputationin Protocollasta / pidetty sinä 5 Octobr. 1747. Vanhan kirjasuomen korpus: Asetustekstejä 1700-luvulta. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/lait/as1700_rdf.xml (1.7.2014).

ER = Desiderii Erasmi Roterdami opera omnia VI. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. London: The Gregg Press Limited 1962. – Sisältää Uuden testamentin Erasmusuksen latinan-

kielisen käännöksen.

- G = GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XLIV. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- GVB = *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526*, utgivet av Natan Lindqvist. Stockhom 1941 ja *Biblia, Thet är, All then Helgha Scrifft, på Swensko*. Tryckt j Upsala 1541.
- KR = *Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. London: The Gregg Press Limited 1962. – Sisältää Erasmusuksen julkaiseman kreikankielisen Uuden testamentin v:n 1535 laitoksena.
- L = LUTHER, MARTIN, D.: *Die gantze Heilige Schrifft Deudsch*, Wittenberg 1545. Herausgegeben von Hans Volz unter Mitarbeit von Heinz Blanke. Textredaktion Friedrich Kur. München: Rogner & Bernhard 1972.
- MUJUNEN, SALME 2002: *Kasvattajien ja koiraharrastajien välisestä yhteistyöstä*. <http://koti.mbnet.fi/tuulen/sm/smarti12.htm> (25.3.2014).
- Mikael Agricolan teosten tieteellinen editio ja morfosyntaktinen tietokanta (tekeillä). Suomen kieli, Turun yliopisto.
- NT = *Thet Nyia Testamentit på Swensko af år 1526*. Ånyo utgifvet af Aksel Andersson. Uppsala 1893.
- R = *Pyhä Raamattu. Vanha testamentti. Uusi testamentti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. <http://www.evl.fi/raamattu> (29.6.2009).
- V = *Hieronymi Vulgata*. <http://www.intratext.com/X/LAT0001.htm> (22.6.2009).

Kirjallisuuslähteet

- BARTENS, RAIJA 1978: *Synteettiset ja analyttiset rakenteet lapin paikanilmauksissa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 166. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- BYBEE, JOAN – PERKINS, REVERE – PAGLIUCA, WILLIAM 1994: *Evolution of grammar. Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XLIV. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- HARRIS, ALICE – CAMPBELL, LYLE 1995: *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991: *Grammaticalization. A conceptual framework*. Chicago: The University of Chicago Press.
- HJELT, ARTHUR 1909: *Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä. Juhlaesitelmä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikokouksessa 19. p. tammik. 1908*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- HOLMA, JUHANI 2008: *Sangen ialo Rucous. Schwenckfeldiläisten rukouskirja Mikael Agricolan lähteenä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- HOPPER, PAUL J. – CLOSS TRAUGOTT, ELIZABETH 2009: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- IKOLA, NIILLO 1966: Mikael Agricolan Uuden testamentin painatusvaiheita. – *Sananjalka* 8 s. 117–128.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen

- Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JAHNSSON, A. W. 1871: *Finska Språkets Satslära. För läroverkens behof*. Helsingfors. – Kalevi Wiik (toim.), *Suomen wanhat kieliopit* 7, 1868–1877. Turku: Turun yliopisto, Fonetikka 1987.
- JUSSILA, RAIMO 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 696, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <http://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe?UI=figr&height=153> (28.3.2014).
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- LANGACKER, RONALD W. 1977: Syntactic reanalysis. – Charles N. Li (toim.), *Mechanism of syntactic change* s. 57–140. Austin: University of Texas Press.
- LEINO, PENTTI – HELASVUO, MARJA-LIISA – LAUERMA, PETRI – NIKANNE, URPO – ONIKKI, TIINA 1990: *Suomen kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa*. Kieli 5. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MERIMAA, HEIDI 2007: Mikael Agricolan teosten *päin*-partikkeli. – *Virittäjä* 111 s. 501–522.
- NES = Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Porvoo: WSOY 1951–1961.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2008: Mihin suomessa tarvitaan *sisä*-grammeja? – *Virittäjä* 112 s. 382–400.
- OJUTKANGAS, KRISTA – HUUMO, TUOMAS 2010: Mikä erottaa muodot *sisällä* ja *sisässä*? ”Synonyymisten” muotojen analyysi. – *Sananjalka* 52 s. 19–45.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PERÄLÄ, ANNA 2007: *Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- SAARIMAA, E. A. 1967: *Kielenopas*. Seitsemäs painos. Tarkistanut Paavo Pulkkinen. Helsinki: WSOY.
- SALMI, HEIDI 2009: Mikael Agricolan kielen *keski*-vartaloiset adpositiot. – *Sananjalka* 51 s. 25–57.
- 2010a: Mikael Agricolan kielen adpositiot *läsnä*, *lähes* ja *liki*. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010* s. 97–111. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 2010b: *Mikael Agricolan teosten kielen ala-, ylä- ja pää-vartaloiset adpositiot*. Turun yliopiston julkaisuja 307. Turku: Turun yliopisto.
- 2014: Mikael Agricolan teosten kielen *ohe-*, *vieri-* ja *sivu*-vartaloiset adpositiot. – *Sananjalka* 56 s. 171–185.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1974–1981.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.

- TALMY, LEONARD 2000: *Toward a cognitive semantics. Volume 1. Concept structuring systems.* Cambridge: MIT Press.
- UEW = RÉDEI KÁROLY 1986–: *Uralisches etymologisches Wörterbuch.* Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja.* I–II (A–K). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–.

SUMMARY

Adpositions with the stem *sisä*- in the language of Mikael Agricola's writings

The language of Mikael Agricola's (ca. 1510–1557) writings represents the earliest form of codified Finnish. Agricola's language is an interesting and challenging research subject not least because it is itself translated language and includes many foreign elements because of Agricola's word-for-word translation strategy.

In Agricola's language there are 72 adpositions with the stem *sisä*- 'in', of which *sisälle* 'into' is the most common. In addition, Agricola's language also features the adpositions *sisällä*, *sisältä* and *sisässä*. Apart from these, there are 21 instances of the word *sisälle*, which can be interpreted either as an adposition or an adverb.

In general the adpositions with the stem *sisä*- are postpositions forming an adpositional structure with a noun, which is in the genitive case. Twice the structure is formed by an adposition and a possessive suffix, while the only instance of the adposition *sisässä* is in fact a preposition, forming a structure with a genitive. Agricola's adpositional structures are similar to those in modern Finnish.

Agricola's adpositions with the stem *sisä*- typically denote a location 'inside' something or refer to humans' inner, spiritual life. Their spatial meanings also denote 'inside something', 'inside a building, a room' and 'in an area with specific boundaries'. Some of these adpositions are used in a foreign way. Temporal *sisä*- adpositions denote 'within, in... time'.

By comparing Agricola's translation and the newest translation of the New Testament, we can observe that the use of adpositions has diminished over the centuries. In modern usage case endings are often used instead of such adpositions. In Agricola's adpositions with the stem *sisä*-, one can see the impact of the writings that served as Agricola's sources. However, the original meanings of the adpositions have not changed since Agricola's day; they are used in a similar way in both spatial and temporal meanings. Thus the process of grammaticalization has not advanced between Agricola's time and the present day. However, one can see a paradigm change, because in present-day language we use all inner and outer local cases with the stem *sisä*- as

well as *sisään*, the most common of the *sisä*- adpositions which entered the written Finnish language for the first time only at the end of the 18th century.

Mikael Agricolan teosten kielen *sisä*-vartaloiset adpositiot

Mikael Agricolan (n. 1510–1557) teosten kieli edustaa vanhinta kirjasuomea. Agricolan kieli on mielenkiintoinen ja haastava tutkimuskohde myös siksi, että kieli on käännös-kieltä ja sisältää paljon suomen kielelle vierasta ainesta sanasta sanaan -käännös-tekniikan vuoksi.

Agricolan kielessä on 72 *sisä*-vartaloista adpositiota, joista *sisälle* on selvästi yleisin. Agricolalla esiintyvät myös adpositiot *sisällä*, *sisältä* ja *sisässä*. Lisäksi Agricolan kielessä on 21 sellaista *sisälle*-sanaa, jotka on mahdollista tulkita joko adpositioiksi tai adverbeiksi.

Agricolan kielen *sisä*-vartaloiset adpositiot ovat yleensä genetiivirektioisia postpositioita. Kaksi kertaa adpositiorakenne muodostuu adpositiosta ja pelkästä possessiivisuffiksista, ja ainoa *sisässä*-adpositio on genetiivirektioinen prepositio. Adpositiorakenteet ovat siis Agricolan kielessä nykyisen kaltaisia.

Agricolan kielen *sisä*-vartaloiset adpositiot ovat yleensä spatiaalisia. Adpositioita käytetään ensinnäkin ihmisen sisäiseen olemukseen, henkiseen elämään viitaten. Niiden spatiaalisia merkityksiä ovat myös 'jonkin (pintaosan) sisäpuolella, jonkin sisässä, 'rakennuksessa, huoneessa' ja 'määräraja-alueella'. Osa adpositioista käytetään paikanilmauksissa vierasperäisesti. Temporaalet *sisä*-vartaloiset adpositiot merkitsevät 'jonkin ajanjakson kuluessa, kuluttua'.

Vertailemalla Agricolan ja vuoden 1992 Uuden testamentin *sisä*-vartaloisia adpositioita huomataan, että adpositioiden käyttö on vähentynyt Agricolasta nykykieleen. Nykyään adpositioiden sijaan käytetään erityisesti paikallissijoja. Agricolan kielen *sisä*-vartaloisissa adpositioissa näkyy Agricolan lähteinä käyttämien tekstien vaikutus. *sisä*-vartaloisia adpositioita käytetään nykyään samoissa spatiaalisissa ja temporaalet merkityksissä kuin Agricolan kielessä, joten adpositiot eivät ole kieliopillistuneet Agricolan kielestä nykykieleen. Adpositioissa näkyy kuitenkin paradigman muutos, sillä nykykieleessä käytetään kaikkia *sisä*- ja ulkopaikallissijaisia muotoja ja kaikkein yleisin *sisä*-vartaloisen adpositio on 1700-luvun lopulla kirjakieleen tullut *sisään*.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@utu.fi